Олександр ФЕДОРІВ

ЗУНР У ПОЛІТИЦІ РАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ (БЕРЕЗЕНЬ – ЛИПЕНЬ 1919 р.)

Перед Західно-Українською Народною Республікою (ЗУНР), яка утворилася внаслідок Листопадового зриву 1 листопада 1918 р., одразу ж постало головне завдання – захистити власну територію від агресивних зазіхань польської держави, яка прагнула включити у свої межі західноукраїнські землі. "Польща домагалася, щоб найвища Рада віддала їй Галичину без ніяких обмежень, на все, як часть польської держави"[1], – зазначав М. Лозинський. У свою чергу, радянська Росія, зовнішньополітичні концепції якої ґрунтувалися на ідеї поширення світової соціалістичної революції, зіткнулася з трьома противниками на Західній Україні – польськими збройними силами, які підтримувала Антанта, Українською Галицькою Армією та армією Української Народної Республіки (УНР). У цій ситуації радянська Росія розглядала ЗУНР як потенційного союзника у боротьбі з УНР та Польщею. При цьому враховувалася відсутність міжнародного визнання і підтримки західними державами уряду ЗУНР, для якого в умовах війни з Другою Річчю Посполитою нагальною була проблема союзництва.

Радянська історіографія (Р. Симоненко[2], І. Хміль[3], І. Компанієць[4] та ін.) з огляду на ідеологічну заангажованість замовчувала відносини радянської Росії та ЗУНР, а також експансіоністський характер зовнішньополітичних прагнень Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР). Еміграційна історіографія (М. Стахів[5], М. Лозинський[6], С. Ярославин[7], І. Нагаєвський[8]) через відсутність доступу до архівних джерел не змогла повною мірою висвітлити усі аспекти проблеми. Політичні плани радянської Росії щодо Східної Галичини частково проаналізовані у працях С. Ярославина[9], М. Стахова[10].

Новий етап дослідження даного питання започаткували вітчизняні історики, починаючи з 1991 р. Найбільш ґрунтовно цю проблему у контексті українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. дослідив львівський історик М. Литвин[11]. О. Павлюк з'ясував радянофільські настрої західноукраїнської політичної еліти[12]. М. Кугутяк звернув увагу на реакцію західноукраїнських політиків та європейської громадськості на більшовицьку експансію[13]. Т. Галицька-Дідух[14], О. Галенко, Є. Камінський[15] торкаються дипломатичних аспектів проблеми. Воєнно-політичні події проаналізовано у працях М. Литвина, І. Мітухіної[16]. Однак у сучасній українській історіографії відсутня комплексна узагальнююча праця з питання взаємовідносин радянської Росії і ЗУНР. До сьогодні не розкрита політика радянської Росії стосовно ЗУНР за вузький проміжок часу – з середини березня до липня 1919 р., що й стало предметом дослідження у даній статті.

Навесні 1919 р. ситуація у Європі залишалася непевною. 21 березня було проголошено Угорську радянську республіку на чолі з Белою Куном, проти якої одразу перейшли у наступ румунські та чехословацькі сили[17]. 4 квітня постала Баварська радянська республіка у Німеччині, її уряд очолив Курт Аскер[18]. 16 червня 1919 р. утворена Словацька радянська республіка, яка проіснувала до 5 липня[19].

Оцінюючи складну воєнно-політичну ситуацію на сході Європи, французька газета "Petit Parisien" з тривогою писала: "Галичина, ця остання протибільшовицька українська твердиня, ізольована і залишена на свої власні сили. Коли б вона розпалася, то на її руїнах більшовизм російський і угорський подадуть собі руки, і ніяка Польща, ані Румунія цьому не перешкодить... Антанта знайдеться скоро в непевному становищі"[20]. При цьому до польських претензій на західноукраїнські землі відношення урядів Англії і Франції було неоднозначним: якщо Париж їх підтримував, то Форін Офіс "офіційно не приховував свого негативного ставлення до поляків"[21].

Радянське керівництво, охоплене ейфорією близької перемоги соціалістичних революцій у Європі, заходилося розробляти плани використання Червоної Армії для

експансіоністського походу на захід. У своїх спогадах тодішній командувач Українського фронту В. Антонов-Овсієнко писав, що 26 березня 1919 р. отримав наказ головнокомандувача Й. Вацетіса наступальною операцією війська фронту (близько 89 тис. вояків) з'єднати з військами радянської Угорщини. Успіхи навесні 1919 р., зауважував автор, ставили на порядок денний утворення єдиного революційного фронту радянських республік: Росії, України, Угорщини, Баварії (у перспективі – Німеччини). Однак виконання стратегічного плану залежало від перебігу українсько-польської війни. Антонов-Овсієнко підкреслював, що необхідно було "відсікти Галичину від Антанти, підтримувати війну між поляками і галичанами, і для цього активізувати агітацію і пропаганду у Східній Галичині". М. Подвойський, один з народних комісарів радянської України, у наказі № 227 від 8 квітня 1919 р. вказував: "Весняний потік пролетарської революції широко розливається, і хвилі Червоної армії б'ють у підвалини буржуазних урядів Румунії, Галичини, Польщі, Австрії та Німеччини"[22].

Галичина ставала мостом для перекидання соціалістичної революції на Захід. Як писав пізніше міністр закордонних справ радянської Угорщини Бела Кун, "ми сподівалися, що нам як-небудь вдасться домовитися, доки не встановиться через Галичину зв'язок з Росією"[23]. Між Угорською радянською республікою та РСФРР 21 березня 1919 р. було укладено договір про взаємодопомогу[24]. У травні того ж року Румунія зайняла Буковину. Прагнучи використати територію Буковини як коридор для допомоги угорській революції, радянський уряд висловив Румунії протест[25]. "Події в Угорщині поставили Галичину між двома радянськими республіками, що великою мірою полегшило становище революційних мас у країні, – зазначав "Коммунистический Интернационал". – Це, мабуть, відчула й Антанта, цим пояснюється її спроби помирити Польщу з Україною, щоби потім використати одну і другу проти більшовизму"[26]. У свою чергу, більшовицька газета "Правда" опублікувала статтю під назвою "Західні перспективи", спеціально присвячену ЗУНР. Автори статті, зокрема, передбачали можливість встановити безперервний суцільний зв'язок РСФРР з радянською Угорщиною через "радянське повстання в Галичині". Наводилося висловлювання політичного і державного діяча радянської України члена Реввійськради XIII армії Г. П'ятакова: "Без Галичини ми не можемо встановити зв'язки з Угорщиною, що дуже потрібні нам і Угорській радянській республіці"[27]. Цю ж тезу 22 квітня підтвердив В. Ленін: "Просування у частину Галичини і Буковини конче потрібне для зв'язку з радянською Угорщиною. Це завдання треба вирішити швидко і потужно"[28].

Наприкінці березня 1919 р. у Галичині перебувала група українських комуністів, яка виступала за союз з більшовиками, повалення влади Української Національної Ради, здійснення у краї соціалістичної революції[29]. В "Українському вістнику", органі Української народно-демократичної партії (УНДП), зазначалося: "На східногалицькому терені стали з'являтися різні особи з дорученням від центральних комітетів якобінських партій поширити гасла соціальної революції, мовляв, ви, галичани, осталися позаду, зробили націоналістичну революцію, не знаєте, що значить соціальна революція. В Угорщині усадовилася філія комуністичної Москви, марево соціальної революції стало заглядати в очі Західної Європи. Заворушилися й галицькі землі. Розпочали похід проти Національної Ради і Державного Секретаріату. Саме на кінець березня вони скликали з'їзд під гаслами повалення Державного Секретаріату, зметення Національної Ради"[30]. 22 – 23 березня 1919 р. у Станіславі відбувся загальнокрайовий з'їзд Української радикальної партії (УРП), що піддав критиці ухили в бік більшовизму, соціалістичної революції та диктатури пролетаріату[31]. 28 – 29 березня відбувся з'їзд УНДП-УНТП, на якому були прийняті аналогічні УРП резолюції протиліворадикальних елементів, що підтримали уряд ЗУНР. Отже, провідні українські партії Галичини чітко відмежувалися від більшовизму.

Слід зауважити, що позиція західноукраїнського уряду ґрунтувалася на сподіванні міжнародного визнання і підтримки ЗУНР. У свою чергу, уряд УНР, вважаючи своїм головним ворогом радянську Росію, був готовий іти на переговори з Польщею.

Антибільшовицьке спрямування та неоднозначність позицій виявилися на тристоронніх переговорах у березні – квітні 1919 р. у м. Ходорові, що велися за участю С. Петлюри, Є. Петрушевича та Бартелемі. Метою зустрічі було примирення сторін і спрямування спільних зусиль проти більшовиків[32]. Симон Петлюра свою позицію стосовно Східної Галичини пояснював так: "Коли б Галицька армія була кинута на Велику Україну, знищено більшовиків і закріплено там владу, тоді по Києву була би прийшла черга на Львів. Тоді ж могли би зайняти Східну Галичину"[33]. На цих же переговорах член американської місії заявив, що українське військо є чисто національним і в ньому немає сліду більшовизму[34], як це хотіли представити поляки.

З радянської сторони робилися спроби поширення більшовицьких настроїв в українському середовищі. Так, Бела Кун звернувся до колишнього голови Директорії УНР Володимира Винниченка[35] з пропозицією посередництва між українськими лівими соціалістичними силами і російським Раднаркомом для сформування в Україні радянського уряду, який мав би "ліквідувати Директорію і галицький Державний Секретаріят". Водночас Бела Кун, використовуючи тактику подвійної дипломатії, неофіційно запропонував галицькому представникові у Будапешті Ярославу Біберовичу своє посередництво у переговорах між урядами ЗУНР і радянської Росії[36]. Польська розвідка інформувала Варшаву про таємні переговори галичан не лише з дипломатією УСРР, а й урядом Б. Куна, який нібито за переправу додому через територію ЗУНР 18 тис. збільшовизованих угорських бійців пропонував українцям всю ручну зброю своєї армії, 30 гармат і 250 кулеметів[37]. 30 квітня Секція справ сходу польського головного командування поширила повідомлення про переговори між галицьким та українським більшовицькими урядами, внаслідок яких було припинено наступ Червоної армії на лінії Збруча. Мовляв, це дозволило генералу М. Омеляновичу-Павленкові всі резерви скерувати на польський фронт. Йшлося також про встановлення дружніх стосунків ЗУНР з угорським урядом Бела Куни і придбання для Галицької армії військових матеріалів[38]. Поляки використовували ці факти у пресових виданнях, міжнародних конференціях з метою компрометації уряду ЗУНР в очах міжнародної спільноти як пробільшовицького.

Пропозиція угорського міністра розглядалася на засіданні уряду ЗУНР 31 березня. У ході її обговорення виявилися деякі розбіжності. Заступник державного секретаря ЗУНР у закордонних справах Михайло Лозинський виступив за "неофіційні розмови" з урядом Угорщини щодо миру із "совєтами". Виконуючий обов'язки держсекретаря у закордонних справах Лонгин Цегельський запропонував вести переговори безпосередньо з російським радянським урядом, але з метою визнання суверенітету України і виведення "більшовицьких сил за означену демаркаційну лінію". Проте більшість членів уряду, зокрема його голова В. Голубович і держсекретар О. Бурачинський, рішуче висловилися проти будь-яких переговорів. Показовою була аргументація голови УНРади Є. Петрушевича, який також брав участь у засіданні уряду. Він зазначив, що "тепер всякі переговори з Совєтом були би небезпечні, бо вони були голосні – а се вело би до розбиття переговорів з Антантою". Зрештою, пропозицію було відхилено. Без відповіді залишилася подібна пропозиція голови угорської торговельної місії д-ра Коша, який перебував з візитом у Станіславі у квітні 1919 р.[39] Таким чином, пріоритетом у зовнішній політиці ЗУНР залишалася орієнтація на західні держави. Однак спроби радянської сторони налагодити відносини з урядом ЗУНР не припинялися.

Враховуючи суперечності, які існували між наддніпрянськими і галицькими керівниками, Раднарком Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) запропонував Державному секретаріатові провести сепаратні переговори. 7 травня голова РНК Християн Раковський надіслав до Станіслава ноту, у якій висловив намір "утриматися від усіх військових операцій на території Східної Галичини за умови, що уряд Східно-Галицької Народної Республіки припинить воєнні дії проти УСРР"[40]. Х. Раковський, перебуваючи у Києві як голова більшовицького уряду України, заявив

про своє ставлення до Галичини: "Наші червоні війська не перейдуть кордонів Галичини аж до того моменту, коли трудове населення не заявить своєї волі, щоб не дати підстав звинувачувати радянську владу в агресивних намірах. Український Центральний Комітет постановив розпочати з галицьким урядом переговори про встановлення демаркаційної лінії"[41].

Щоб забезпечити вільний прохід радянських військ через територію ЗУНР та Румунії до Угорщини, Харків вдався до низки дипломатичних заходів. 7 травня Раднарком України за підписом Х. Раковського надіслав до Станіслава урядові ЗУНР ноту, у якій привітав звільнення робітників і селян від "буржуазної влади" (австро-угорського панування), і запевняв, що питання державного устрою у Галичині вважає справою населення республіки. У ноті містилася заява про припинення бойових дій Червоної армії на території "Східно-Галицької Республіки" за двосторонньою згодою із західноукраїнським урядом. Крім того, Раднарком пропонував прийняти демаркаційну лінію державного кордону по р. Збруч[42].

Одночасно Рада оборони УСРР доручила В. Антонову-Овсієнку, В. Затонському і О. Шумському "домовитися з галичанами про сприяння їм з нашого боку озброєнням на умовах: 1) повного розриву з Петлюрою…; 2) реорганізації Галицької армії з вигнанням контрреволюційного офіцерства; 3) передання нам вантажів, що їх Петлюра евакуював у Галичину; 4) пропуску нашого війська в Румунію". Ці умови радикально відрізнялися від пропозиції Х. Раковського. Оприлюднене 9 травня звернення Ради оборони УСРР до населення Галичини, по суті, перекреслило дипломатичні ініціативи голови уряду радянської України. Звернення містило заклик поборювати іноземну та українську "буржуазію" і спільно будувати "робітничо-селянську українську республіку". Галичан запевняли, що Червона армія підійшла до кордонів краю "як товариш і помічник галицьких селян і робітників": "Пам'ятайте, що з півдня у вас Угорська робітничо-селянська республіка, а зі сходу – Українська робітничо-селянська республіка. Повставши проти гнобителів, ви відразу будете мати двох союзників, з півдня і сходу". Отже, треба розрізняти дві лінії політики Харкова щодо ЗУНР: помірковану дипломатичну голови уряду Х. Раковського і неприховано агресивну інших чинників радянської влади[43]. Не слід забувати, що УСРР не проводила самостійної зовнішньої політики, яка підпорядковувалася московському центру.

У ніч на 10 травня радіотелеграма (нота) Х. Раковського була зачитана на засіданні Державного Секретаріату. Всі промовці (В. Голубович, В. Курманович, С. Витвицький) висловилися проти запропонованих переговорів з огляду на можливість виникнення конфлікту з Антантою і негативну позицію Директорії. Крім того, на думку начальника штабу УГА генерала Віктора Курмановича, "коли большевики просять перемир'я, се доказ, що з ними зле"[44]. Наступного дня пропозиція керівництва УСРР дискутувалася на спільному засіданні уряду ЗУНР, членів Директорії Федора Швеця і Опанаса Андрієвського та голови Ради народних міністрів УНР Бориса Мартоса. Останній інформував присутніх про точку зору С. Петлюри і уряду УНР – спрямувати ініціативу Х. Раковського безпосередньо до Директорії. Всеволод Голубович і Йосип Безпалко виступили за те, щоб взагалі ніякої відповіді не надсилати. На необхідності початку переговорів настоював лише Цегельський, вважаючи, що одинокий "фронт, котрий можна зліквідувати, – більшовицький фронт"[45]. 24 травня голова радянського уряду України ще раз закликав уряд ЗУНР розпочати переговори, але не одержав позитивної відповіді. Як зауважив Петрушевич, "на всій Україні ведуться повстання, большевизм померкає"[46]. Звернення Раковського було передруковано у польських часописах, а Інформаційний комунікат Генерального штабу трактував заяву як наслідок змови між галичанами і більшовиками[47].

У березні-квітні 1919 р. радянський уряд Росії активно розробляв плани "визвольного" походу Червоної армії в Галичину, більшовицька агентура ретельно вивчала стан та розміщення Галицької армії[48]. Як зазначає Р. Костюк, "не було жодної країни, жодної нації, які пізніше були залучені до радянської федерації, щоб те залучення

відбувалося мирним, демократичним шляхом. Усюди було вжито збройні військові сили російської червоної гвардії і внутрішньонаціональну агентурну провокацію"[49]. Щоправда, своя "п'ята колона" була і серед українців – москвофіли. Деяка частина москвофілів переорієнтувалася у політичному плані і підтримала комуністичний рух. Показово, наприклад, що батько відомого письменника-комуніста Галичини Ярослава Галана належав до москвофілів[50]. Ю. Бадзьо наголошує: "Більшовизм був продуктом російської національної експансії, а на неросійських етнічних землях імперії він утвердився шляхом експансії, підтриманої місцевим російським та зрусифікованим населенням…"[51].

Для здійснення своєї політики Російська комуністична партія (РКП(б)) інспірувала діяльність комуністичних організацій у Галичині, куди було скеровано чимало більшовиків-галичан з Росії і Східної України, які в лютому 1919 р. у Станіславі проголосили створення Комуністичної партії Східної Галичини. Її ЦК очолив колишній січовик, військовополонений К. Саврич (Максимович). Водночас на території Росії і радянської України сформовано керівні органи: на початку квітня – Галбюро при Центральному комітеті Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У), у травні – Крайовий комітет Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ) у Києві. Вони проводили активну агітаційно-пропагандистську роботу серед галичан, буковинців і закарпатців – військовополонених і біженців, яких налічувалося близько 300 – 350 тисяч. У таборах і місцях компактного проживання галичан утворювались комуністичні осередки. У квітні Галбюро скерувало групу галичан-комуністів для деморалізаційної роботи безпосередньо у галицькі корпуси[52].

Натомість уряд ЗУНР переконував світову громадськість в антибільшовицькому спрямуванні своєї політики, яка могла би стати основою стримування радянського поступу на Захід. Так, у ноті країнам Антанти від 12 травня 1919 р. уряд ЗУНР зазначав: "Скріплюючи постійно пробільшовицький фронт, від границь Румунії до прип'ятських боліт… Західна Україна і її правительство, так само як і провідні групи Західної України, вірять, що їх найважливіша ціль, яка лежить навіть в інтересі європейської культури, бути П'ємонтом цілої України, даючи їй сили військові і цивільні… В змаганні до цієї мети першою задачею є боротьба проти… більшовизму"[53]. Позиція керівництва ЗУНР щодо взаємин з більшовиками не змінилася і пізніше.

У другій половині квітня Червона армія робила все, аби завдати остаточної поразки військам УНР і прорватися до Угорщини через Галичину[54]. Врешті-решт на початку літа 1919 р. частини Червоної Армії вийшли до р. Збруч, тільки територія Східної Галичини відокремлювала їх від Угорщини[55]. Похід Червоної армії через територію ЗУНР в Угорщину санкціонував голова Раднаркому РСФРР В. Ленін, який на запит Й. Вацетіса, чи можливо з політичного погляду здійснити таку акцію, висловився 22 квітня цілком відверто: "Просування в частину Галичини і Буковини конче потрібно для зв'язку з радянською Угорщиною. Це завдання треба вирішити швидко і потужно". Уряд радянської України, не зволікаючи, ухвалив відповідну постанову, частини Українського фронту почали активно готуватися до операції в напрямку Угорщини через територію ЗУНР і Румунії[56]. Командувач радянськими військами в Україні Володимир Овсієнко згадував: "Виникла велика спокуса для нашої армії… через Галичину піти на з'єднання з Угорщиною. Та це означало бути втягненим у відкриту боротьбу з галицькими націоналістами"[57].

Неприхильним до радянських військ залишалося місцеве населення. Так, червоноармійські загони, що у 1919 р. стояли на кордоні Галичини, зокрема на станції Волочиськ, творили безчинства, займалися мародерством та грабежами. У цілому, як показують звіти Червоної армії, ця армія складалася з осіб, які мало що знали про комунізм чи радянську владу, а диктатуру пролетаріату та воєнний стан використовували у своїх корисливих цілях, прикриваючись такими суперечливими лозунгами, як: "Нехай живе радянська влада, геть комуну, бий жидів"[58].

У зв'язку із загрозою просування Червоної Армії на захід із Франції до Східної Галичини прибула дивізія генерала Ю. Галлера. Будучи у Львові, Галлер заявив: "Як

птахи з далеких країв, прилетіли ми, щоб у вашому місті звити гніздо, з якого рушимо далі на Схід, аби встановити кордони нашої держави там, де вони повинні пролягати". Через тиждень він вступив у командування "військами Волині і Галичини"[59]. Після прибуття на галицький фронт польської армії під командуванням Ю. Галлера і початку загального наступу у середині травня становище УГА і уряду ЗУНР стало катастрофічним. Наприкінці місяця поляки окупували нафтові райони і встановили спільний кордон з Румунією. Західноукраїнське керівництво розглядало різні варіанти подальших дій[60]. Починаючи з травня 1919 р., окремі українські політики і дипломати, розчаровані ворожістю Заходу до загальноукраїнської справи, стали вважати єдиним виходом порозуміння з білою Росією, що мало би сприяти остаточному приєднанню Східної Галичини до України. У доповідній записці міністру закордонних справ УНР В. Липинський вказував: "Федерація (з російською білою еміграцією. – *Авт.*) врятує Галичину, бо Росія воювала за західноукраїнські землі, і союзники мають перед нею зобов'язання"[61].

Однак активізувалися і політичні сили, що схилялися до порозуміння між радянською Росією і ЗУНР. Так, посол Великобританії у Берліні Г. Румболд надіслав міністру закордонних справ Бальфуру цікавий документ – лист групи західноукраїнських політиків, які перебували у Відні (прізвища не вказувалися), до Б. Куна від 13 червня. У ньому зазначалося, що група, "маючи вирішальний вплив на селян і робітничий клас в Західній Україні", визнає радянську систему як "єдино можливу форму політичної організації". Автори пропонували усунути від влади уряди УНР і ЗУНР, об'єднати західноукраїнські війська з радянськими в Україні і розпочати спільний наступ проти польської армії у Галичині і на Волині та проти румунських військ у Галичині і на Буковині. Далі планувалося укласти економічну та військову угоди з радянськими урядами у Москві і Будапешті. Натомість висувалася вимога об'єднати всі етнографічні українські землі у "цілковито незалежну і суверенну Українську Радянську Республіку" з гарантією "культурної і економічної автономії для національних меншин, включаючи євреїв". Уряд мав бути сформований переважно з українців, державною мовою повинна стати українська. Група просила передати ці пропозиції, що "можуть мати надзвичайну важливість для розвитку радянської системи в Європі", В. Леніну, Х. Раковському і Л. Троцькому[62].

Таким настроям сприяли радянські заяви. За дорученням Ради оборони УСРР В. Антонов-Овсієнко разом з Володимиром Затонським і Олександром Шумським виїжджав до Волочиська, де висловив готовність постачати Галицькій армії зброю за умов повного розриву з С. Петлюрою і сприяння у ліквідації його військ; реорганізації Галицької армії з вигнанням "контрреволюційного" офіцерства; передачі вантажів, евакуйованих до Галичини; і, нарешті, пропуску радянських військ для боротьби проти румунів. Для зустрічі і переговорів з радянськими делегатами від галицького командування так ніхто і не прибув[63].

Таким чином, у західноукраїнському політичному таборі викристалізувалися три орієнтації: одна – на більшовиків, друга – на Антанту, третя – на "білу" Росію. Урядовий орган ЗУНР газета "Республика" з цього приводу писала: "В українських політичних колах яскраво намітилися дві орієнтації: на більшовизм і на Антанту... Перші казали так: Антанта безсильна. На Заході загорається полум'я соціальної революції. Держави Антанти стануть її жертвою також, як стала Росія, Німеччина, Австро-Угорщина. Україні все одно не позбавитися більшовизму. Тому необхідно припинити ці переговори, що проводяться зараз з Антантою і в зручний момент розпочати їх з "українським" Совнаркомом Раковського, спираючись на війська Зеленого і Шинкаря, причому вимагати, щоб була проголошена суверенність української совдепії і щоб за селянами була забезпечена більшість по всяких совдепах. Інші казали так: Антанта зовсім не безсила, а перебуває лише в стані вичікування. Безперечно, для неї вигідніше комусь допомогти в боротьбі з більшовиками, аніж самій її проводити. Маючи перед собою два чинники – добровольчу армію і українську республіку, вона оцінює їх з боку правно-організаційного й спиратиметься зрештою на того, хто сильніший і більш

організований. Більшовики жодних договорів не визнають. Переговори з більшовиками здеморалізують нашу армію, позбавлять її опірної сили й приведуть Верховну владу до повної капітуляції. Ось короткий зміст двох орієнтацій. Орієнтація на Антанту є найбільш правдивою під нинішню хвилю”[64].

У травні 1919 р. сталися дві події, які безпосередньо вплинули на стосунки між ЗУНР і радянською Україною. 9 травня вибухнув антирадянський заколот повстанської армії М. Григор’єва (15 – 20 тис. вояків, які мали 700 кулеметів, 52 гармати і 6 панцерних потягів). Захопивши південь України, Григор’єв розгорнув наступ на Київ. Саме це військо радянський уряд планував використати на румунському фронті, але довелося боротися з ним силами підготовлених для випаду в Угорщину трьох Українських армій. Друга подія – генеральна офензива поляків на Галицькому фронті, яка розгорнулася 14 травня за участю прибулої з Франції армії Ю. Галлера і кардинально змінила ситуацію на Прикарпатті та Волині. Завдавши поразки українцям у перших битвах, польське військо стрімко просувалося назустріч Червоній армії. Інформаційно-розвідчий відділ Українського фронту доповідав у Кремль: “Армія Галлера налічує 97 тис. солдатів та офіцерів і має близько 5 тис. французьких летунів. Щоденно до Варшави прибуває п’ять ешелонів з військовою допомогою. Польське військо розгорнуло енергійний наступ на Східну Галичину, як наслідок, деякі галицькі елементи висловлюються за союз із радянською владою. Стало відомо про заяву Галлера, який пообіцяв через два тижні відкинути більшовиків за Дніпро”[65].

Наприкінці травня, коли польська армія фактично повністю окупувала Галичину, Особливий відділ при Реввійськраді України розповсюдив таке повідомлення: “Полякам стало відомо про намір уряду Голубовича пропустити радянське військо до Угорщини. Щоб зірвати наш намір, польське військо розгорнуло загальний наступ і затисло Галицьку армію в самий кут Східної Галичини”. Водночас спостерігалося зацікавлення Москви внутрішнім становищем ЗУНР. “Галицький уряд Голубовича розпався, між галичанами і Петлюрою стався розкол. На мітингах у Тернополі ухвалено резолюції про союз із більшовиками. Збігці з Галичини повідомляють, що мобілізація до війська не вдалася. Селяни чекають приходу радянського війська”, – зазначалося 20 травня у повідомленні Центрального бюро зв’язку та інформації Наркомвоєнмору РСФРР. Один з бюлетенів наркомату зовнішніх справ РРФСР від 28 травня писав: “Становище в Галичині дуже тяжке. Внаслідок зростання революційності мас її уряд полівів. Посилився вплив соціаліста С. Вітика. У Зборові виникли селянські Ради”[66].

23 червня передові частини Першого корпусу полковника О. Микитки ввійшли у Броди, які напередодні зайняли підрозділи Червоної Армії. У повідомленні 3-ї Експозитури польського Галицько-Волинського фронту, надісланому до Варшави, підкреслювалося приязне ставлення місцевого населення до більшовицьких частин. На переговорах з командуванням Червоної армії 24 червня у Вишнівці і 30 червня в Дубні знову обговорювали можливу “співпрацю у боротьбі з поляками”. Занепокоєний цим, уряд ЗУНР надіслав С. Петрушевичу відповідний запит. Судячи з відповіді, Петрушевич, який ще 9 червня оголосив себе диктатором ЗУНР, не погодився на таку кардинальну зміну зовнішньополітичного курсу. 8 липня диктатор написав голові уряду УНР Б. Мартосу: “В Чорткові ані Диктатор, ані ніхто другий не прийняв більшовицьких відпоручників, і вони, не дочекавшись до вечора ніякої розмови, вернулися на фронт… Виходить ясно, що з більшовиками не ведено ніяких переговорів, ані заключено з ними ніякої умови”[67]. Польська делегація використовувала на Паризькій мирній конференції ці та інші факти у дипломатичних акціях як доказ порозуміння між галичанами і більшовиками[68].

25 червня 1919 р. Найвища Рада Паризької мирної конференції схвалила рішення, за яким Варшава дістала дозвіл на тимчасову військову окупацію Східної Галичини до р. Збруч. М. Лозинський, оцінюючи ухвалу Паризької конференції, підкреслював: “Найвища Рада признає, що Східна Галичина творить окрему державну територію, підмет міжнародного права”[69].

Враховуючи майже безнадійне становище УГА, командування Червоної армії

ще раз запропонувало укласти угоду про спільний фронт і боротьбу проти С. Петлюри за постачання військового спорядження[70]. "Більшовики (в червні 1919 р. – *Авт.*) пропонували цим "патріотам", – писав В. Винниченко, – ми вам дамо зброю, одежу, всю амуніцію, навіть свого війська, коли треба – вступайте з нами в союз, давайте разом бити поляків, вам потрібна наша країна, а нам пробитись до Угорщини. Тільки одна умова: ліквідуйте Петлюрівщину". Директорія і керівництво ЗУНР стояли перед фактом, що власними силами їм не встояти перед Червоною армією, А. Денікіним і поляками. Отже, вважав він, треба було шукати згоди з більшовиками[71] – теж ворогом України, але менш небезпечним, ніж інші: "Найкращий спосіб для нас загладити... свої помилки... проти соціалізму... – послати послів до більшовиків, помиритися з ними. Стати на коліна перед соціалізмом, а не перед більшовиками, і віддати для нього все, що ще лишилося незапаскудженого"[72].

На примиренні з більшовиками наполягала закордонна група Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) М. Порша, певні плани на діалог з радянською Україною мали й деякі галичани. "Серед національного табору Галичини, навіть серед урядових сфер ЗУНР, – визнавала газета уряду Є. Петрушевича в еміграції "Український прапор", – були такі, котрі в ім'я ідеї національної єдності готові були піти на союз з більшовиками, аби тільки відбити Галичину і західноукраїнські землі від Польщі й інших окупантів". За продовження діалогу з УСРР був С. Голубович. Але диктатор Є. Петрушевич вирішив дотримуватись курсу орієнтації на Директорію та Антанту[73].

Таким чином, у концепції більшовицького уряду Росії Західна Україна займала важливе місце – як міст для перенесення світової соціалістичної революції на Захід. Однак у виснажливих умовах ведення війни РСФРР з арміями "білої" Росії, Польщі, УНР, радянське керівництво йшло на встановлення контактів з представниками західноукраїнського політичного табору. Незважаючи на наявність прорадянських настроїв серед окремих політичних діячів ЗУНР, офіційна лінія західноукраїнського уряду залишалася незмінною – орієнтація на міжнародне визнання і підтримку країнами Антанти, тому встановлення відносин між ЗУНР і РСФРР так і не відбулося.

[1] Лозинський М. Положення Східної Галичини зі становища міжнародного права // Календар товариства "Просвіта", 1921. – Львів, 1921. – С. 137.
[2] Симоненко Р.Г. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (2-а половина 1919 – березень 1921). – К., 1965. – 302 с.; Його ж. Українська РСР у боротьбі проти імперіалістичної агресії (1919 – 1920). – К., 1963. – 67 с.
[3] Хміль І. З прапором миру крізь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917 – 1920). – К., 1962. – 355 с.
[4] Компанієць І.І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917 – 1920 рр.). – К., 1957. – 110 с.
[5] Стахів М. Україна проти большевиків: Нариси з історії агресії Совєтської Росії. – К., 1994. – 244 с.
[6] Лозинський М. Положення Східної Галичини зі становища міжнародного права // Календар товариства "Просвіта", 1921. – С. 137; Його ж. Справа Східної Галичини на мирній конференції // Там само. – С. 188.
[7] Ярославин С. Визвольна боротьба на західноукраїнських землях в 1918 – 1923 рр. – Філадельфія, 1959. – 184 с.
[8] Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – 413 с.
[9] Ярославин С. Назв. праця.
[10] Стахів М. Назв. праця.
[11] Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів, 1998. – 488 с.
[12] Павлюк О.В. Радянофільство Є. Петрушевича: переконання чи вимушеність? // Укр. іст. журн. – 1997. – № 3. – С. 109.
[13] Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918 – 1929). – Т. І. – К. – Івано-Франківськ, 2002. – 536 с.
[14] Галицька-Дідух Т.В. Східна Галичина в політиці радянської Росії (1919 – середина 20-х рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Випуск VI. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 75 – 82.
[15] Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В.А. Смолія. – К., 2001. – 736 с.
[16] Митухина И.В. Польсько-советская война 1919 – 1920 гг. – М., 1994. – 324 с.
[17] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.

[18] Литвин М. Назв. праця. – С. 280.
[19] Всемирная история: В 24 т. – Т. 20. Итоги I мировой войны / А.Н. Бадак, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск, 1997. – С. 240.
[20] Кугутяк М. Назв. праця. – С. 125.
[21] Симоненко Р.Г. Назв. праця. – С. 175.
[22] Литвин М. Назв. праця. – С. 280 – 281.
[23] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.
[24] Всемирная история... – С. 236 – 237.
[25] Документы внешней политики СССР. – Т. 2. (1 января 1919 г. – 30 июня 1920 г.). – М., 1958. – С. 152.
[26] Литвин М. Назв. праця. – С. 270.
[27] Там само. – С. 281.
[28] Галицька-Дідух Т.В. Назв. праця. – С. 75.
[29] Кугутяк М. Назв. праця. – С. 114.
[30] Там само. – С. 117.
[31] Там само. – С. 115 – 116.
[32] Калинець Л. Місто над ставом. – Львів, 1997. – С. 61 – 63.
[33] Литвин М. Назв. праця. – С. 268.
[34] Калинець Л. Назв. праця. – С. 64.
[35] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.
[36] Там само.
[37] Литвин М. Назв. праця. – С. 286.
[38] Там само. – С. 282.
[39] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.
[40] Там само.
[41] Галичина і большевики // Республика. – 1919. – 14 мая.
[42] Литвин М. Назв. праця. – С. 282 – 283.
[43] Там само. – С. 283.
[44] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 111.
[45] Там само.
[46] Там само.
[47] Литвин М. Назв. праця. – С. 283.
[48] Там само. – С. 281 – 282.
[49] Полянський О. Український рух опору в 1921 – 1939 рр. – Тернопіль, 2004. – С. 7.
[50] З надією на “білого царя”. Москвофільство на західноукраїнських землях // Дві Русі / За загальною ред. Л. Івшиної. – К., 2003. – С. 205.
[51] Полянський О. Назв. праця. – С. 8.
[52] Литвин М. Назв. праця. – С. 285.
[53] Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920 – 1939). – К., 1985. – С. 17.
[54] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.
[55] Митухина И.В. Указ. соч. – С. 74.
[56] Литвин М. Назв. праця. – С. 282.
[57] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 110.
[58] Российский государственный военный архив, ф. 103, оп. 2, ед. хр. 1 с, лист 1.
[59] Історія України: нове бачення: У 2 т. / Під ред. В.А. Смолія. – К., 1995. – Т.2. – С. 132.
[60] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 112.
[61] Нариси з історії дипломатії України... – С. 366.
[62] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 112.
[63] Там само. – С. 111.
[64] Кугутяк М. Назв. праця. – С. 113.
[65] Литвин М. Назв. праця. – С. 283 – 284.
[66] Там само. – С. 284 - 285.
[67] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 112.
[68] Литвин М. Назв. праця. – С. 286.
[69] Лозинський М. Справа Східної Галичини на мирній конференції... – С. 188.
[70] Павлюк О.В. Назв. праця. – С. 112.
[71] Литвин М. Назв. праця. – С. 286 – 287.
[72] Великочий В.С. Національне і соціальне у державотворчій діяльності Володимира Винниченка періоду української революції 1917 – 1920 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. VI. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 73.
[73] Литвин М. Назв. праця. – С. 287.